

ГЛАСНИК 41

српског археолошког друштва 2025



ГОДИНА
АРХЕОЛОГИЈЕ

Време је за прошлост.



Манифестација „Година археологије 2025”

У 2025. години Српско археолошко друштво спроводи манифестацију „Година археологије”. За лого манифестације је одабрана иконична силуета скулптуре Прародитељка, пронађена на локалитету Лепенски Вир. Током 2025. године, низ активности као што су предавања, изложбе, радионице и интерактивни рад са публиком у више од 20 градова промовише културно наслеђе Србије и слави археологију у свим својим облицима. Повод за ову манифестацију је 160 година од првих документованих археолошких ископавања у Србији. У лето 1865. Јанко Шафарик, тада чувар (управник) *Музеума сербској* (данас Народни музеј Србије), спроводи ова ископавања на планини Рудник.

(лого: Dechko Tzar)

Програмски одбор манифестације „Година археологије 2025”

Manifestation “The Year of Archaeology 2025”

In 2025, the Serbian Archaeological Society is implementing a series of events under the title “The Year of Archaeology 2025”. The project logo is the iconic silhouette of the sculpture Praroditeljka (*Progenitrix – Foremother*), found at the site of Lepenski Vir. During 2025, numerous activities such as lectures, exhibitions, workshops, and interactive work with broad public in more than 20 cities are being organised so as to promote the cultural heritage of Serbia and celebrate archaeology in all its forms. This series of events is marking the occasion of 160 years since the first documented archaeological excavations in Serbia. In summer 1985, Janko Šafárik, the then custodian (director) of the *Serbian Museum* (today’s National Museum of Serbia), conducted these excavations on Mount Rudnik.

(logo: Dechko Tzar)

Programme board of the manifestation “The Year of Archaeology 2025”

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 41

2025

Београд



Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић-Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Институт за пра- и протоисторију, Кристијан-Албрехтс универзитет, Кил), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд

За издавача: Адам Црнобрња

Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић

Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић

Графички дизајн: Кристијан Релић

Штампа:

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)

ISSN 3009-3503 (Online)

УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade

Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Institute for Pre- and Protohistory, Christian-Albrechts-University, Kiel), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia

For publisher: Adam Crnobrnja

Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović

Proof reading (English): Jelena Vitezović

Graphical design: Kristijan Relić

Printed by:

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.

The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2025 Belgrade

САДРЖАЈ CONTENTS

РАСПРАВЕ STUDIES

М. Ц. Церовић: Раноенеолитска рондела на локалитету Шанчина у Десићу код Шапца, резултати археолошких истраживања 2017–2022. године	7
M. C. Cerović: Early Eneolithic rondel at the site of Šančina in Desić, near Šabac, results of the archaeological research from 2017–2022	38
Б. Трипковић, К. Пенезић: Археолошки остаци и простор на локалитетима типа обровац: поглед из геоархеолошких бушотина	43
B. Tripković, K. Penezić: Archaeological remains and space at the Obrovac-type of sites: a view from geoarchaeological cores	72
М. Љуштина, М. Селаковић, Д. Милановић: На трагу производње питоса. Латенска керамичарска пећ са локалитета Адине њиве – Брајково	75
M. Ljuština, M. Selaković, D. Milanović: On the trail of <i>pithoi</i> production. La Tène pottery kiln from the site of Adžine Njive – Brajkovo	96
М. Н. Џамтовски: Recently discovered altar from Rogatica dedicated to Liber Pater (eastern Roman <i>Dalmatia</i>)	99
М. Н. Џамтовски: Недавно откривени жртвеник из Рогатице са посветом Либеру Патеру (источна римска Далмација)	123
Н. Ђ. Радиновић: Преглед типова амфора са простора јужне капије римског утврђења <i>Timacum Minus</i>	125
N. Đ. Radinović: Overview of <i>amphora</i> types from the southern gate of the Roman fort <i>Timacum Minus</i>	147
Д. Николић, Н. Стругар Бевц: Ранословенска кућа и сведочанства о изради накита на налазишту Ритопек–Река	151
D. Nikolić, N. Strugar Bevc: An Early Slavic house and evidence of jewellery making at the site of Ritopek–Reka	188
Ђ. Милосављевић: Остаци Цркве Светог Пантелејмона у Ловцу	191
Đ. Milosavljević: Remains of the Church of St. Panteleimon in Lovac	207

В. Микашиновић, Т. Шаркић, Д. Николић, К. Ђукић: Прелиминарни резултати биоантрополошких анализа материјала са локалитета Црквина (Доња Бела Река, Бор)	209
V. Mikašinović, T. Šarkić, D. Nikolić, K. Đukić: Preliminary results of bioanthropological analyses of material from the site of Crkvina (Donja Bela Reka, Bor) ...	231

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА EXCAVATIONS AND SURVEYS

N. Mirković Marić, I. Tomažič, M. Marić, New results of archaeological research at the site of Crna Bara – Prkos	233
Н. Мирковић Марић, И. Томажич, М. Марић: Нови резултати археолошких истраживања на локалитету Црна Бара – Пркос	253
П. Милојевић, С. Перић: Праисторијска налазишта у горњем току Белице ...	259
P. Milojević, S. Perić: Prehistoric sites in the upper course of the Belica River	282
В. Михајловић, Ј. Пендић, А. Бандовић, И. Кајтез, М. Јанковић: Рекогносцирање креманске котлине 2021. године	291
V. Mihajlović, J. Pendić, A. Bandović, I. Kajtez, M. Janković: Archaeological field survey of the Kremna Basin in 2021	324
К. Дмитровић, Д. Ћирковић: Резултати заштитних истраживања у дворишту Народног музеја у Чачку 2023. године	331
K. Dmitrović, D. Ćirković: Results of rescue archaeological excavations in the courtyard of the National Museum Čačak in 2023	361
А. Ристић, Д. С. Радисављевић: Локалитети Градац (Градиште) и Црквиште у Риђевштици код Трстеника – резултати археолошких ископавања 1987. године	369
A. Ristić, D. S. Radisavljević: The sites of Gradac (Gradište) and Crkvište in Ridevštica near Trstenik – results of archaeological excavations in 1987	399
А. Ђукић: Средњовековне и раноновековне надгробне плоче из села Церова код Рудника	401
A. Đukić: Medieval and Early Modern gravestones from the village of Cerova near Rudnik	418

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ

CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

С. Митић: Наводони гробни налаз са Новог Брда из средњовековне збирке Народног музеја Ниш	419
S. Mitić: Alleged grave find from Novo Brdo from the medieval collection of the National Museum Niš	435

ПРИКАЗИ

REVIEWS

Selena Vitezović, Christoforos Arampatzis (eds.) HUNTING AND FISHING IN THE NEOLITHIC AND ENEOLITHIC: WEAPONS, TECHNIQUES AND PREY, Archaeopress, 2024 (Ivana Dimitrijević)	439
---	-----

IN MEMORIAM

Андреј Михајлович Обломски (1957–2023) (И. О. Гавритухин, Н. В. Лопатин)	445
Љиљана Мандић (1952–2024) (Д. Милосављевић)	451
Душан Крстић (1927–2024) (Н. Радојчић)	459

ДОДАТАК

APPENDIX

Упутство ауторима	464
Guidelines for the authors	465
Уређивачка политика	466
Editorial policy	467

АРХЕОЛОШКИ ОСТАЦИ И ПРОСТОР НА ЛОКАЛИТЕТИМА ТИПА ОБРОВАЦ: ПОГЛЕД ИЗ ГЕОАРХЕОЛОШКИХ БУШОТИНА

Бобан Трипковић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8703-2683>

Кристина Пенезић

Институт Биосенс, Универзитет у Новом Саду
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7640-3269>

e-mail: b.tripkovic@gmail.com	Прегледни рад
Примљено: 30. 4. 2025.	УДК: 902.2:550.822(497.11)
Прихваћено: 23. 7. 2025.	

Апстракт: Локалитетни тип обровац су описани и утврђени историјом, најчешће кружне основе, претежно лоцирани у данашњој западној Србији. У овом раду су представљени резултати добијени приликом геоархеолошких бушења на осам локалитета, што чини око 15% реинстикованих налазишта. Док су специфичнија истраживачка питања која се односе на палеоетнографију, животну средину и описивање локалитета били предмет раније геоархеолошког истраживања, изостала је прецизнија анализа културне историје, распрострањености материјалних остатака и оквира за разумевање културне динамике на налазишту. Локалитетни су различити типеви површинске видљивости, која је у иницијалној истраживачкој фази изложена и истраживана као типична очуваност. Бушењем је поред зоне налазишта са материјалним остацима увек истраживано и подручје изван њега, при чему број бушотина може да се разликује у зависности од очуваности налазишта и специфичнијих питања на терену. Добијени резултати су систематизовани, дискутовани и разматрани у односу на друге податке добијене на основу директних ископавања и/или накнадних ископавања.

Кључне речи: западна Србија, рани неолит, 5. миленијум, локалитетни тип обровац, описани и утврђени историјом, геоархеолошке бушотине

Увод

Локалитети типа обровац су описани и утврђени простори, најчешће кружне основе, претежно лоцирани у данашњој западној Србији.¹ Откриве-

¹ Основни подаци и закључци из овог рада саопштени су у оквиру излагања *Локалитетни тип обровац: геоархеолошка перспектива* на XL годишњем скупу Српског археолошког друштва, одржаном у Београду, 5–7. јуна 2017. Истраживачки узорак је у међувремену побољшан сазнањима из бушотина на још два налазишта, која су такође укључена у овај текст.

ни су и истраживани пре више од пола века, за шта захвалност дугујемо необичној упорности и преданости Миливоја Васиљевића, вишедеценијског кустоса Народног музеја Шабац, и Војислава Трбуховића, сарадника Археолошког института у Београду, чије су археолошке праксе обележиле другу половину 20. века у западној Србији, а између осталог, довеле до основне систематизације и почетне интерпретације ове групе до тада непознатих праисторијских налазишта (Трбуховић и Васиљевић 1975; Трбуховић и Васиљевић 1983). Они су тада протумачени, уз ретке изузетке, као насеобински простори из касног неолита и раног енеолита, чији су становници прилагодили локацију за живот у баровитој и мочварној средини. У време почетне интерпретације није постојало адекватно теоријско залеђе у српској праисторијској археологији, нити је била развијена истраживачка пракса која је могла да укаже на аналогije и потом развија или мења интерпретацију евидентираних ограђених и утврђених локалитета. Од 2010. предузете су многе активности у циљу бољег разумевања хронологије и културних пракси на локалитетима типа обровац, што је подразумевало примену савременијих истраживачких метода, али и омогућило проверу ранијих закључака и успостављање другачијих интерпретација (Трипковић et al. 2013; Tripković and Penezić 2017; Tripković 2020; Jevtić and Cerović 2022; Jevtić 2024).

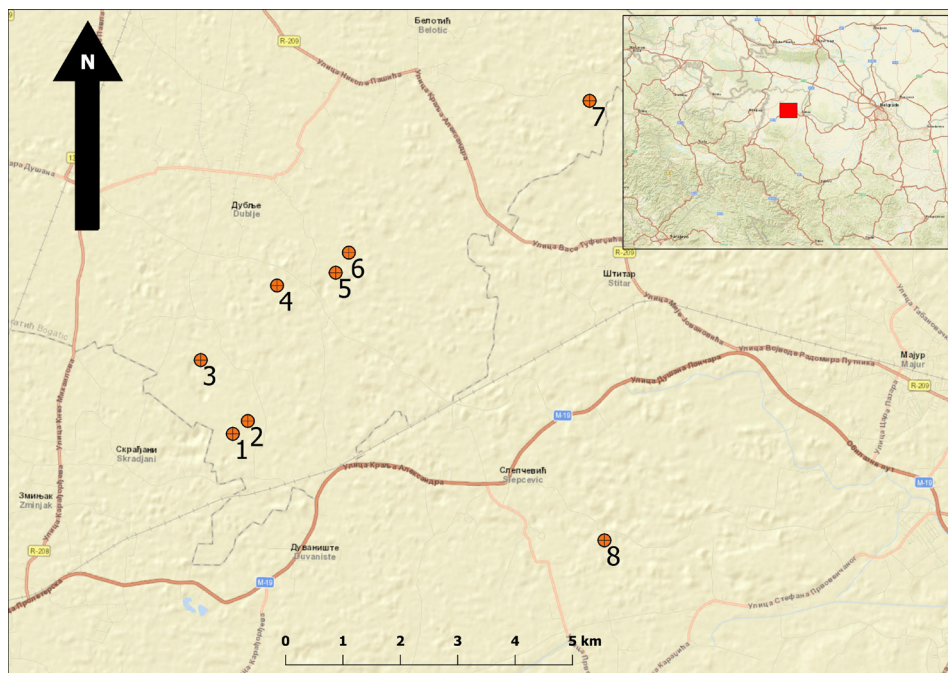
Истраживања различите врсте и обима обављена су на више локација (Трипковић et al. 2017; Tripković and Penezić 2017; Трипковић et al. 2024; Tripković 2020; Јевтић и Церовић 2022). Она показују да је реч о локалитетима који претежно потичу из раног енеолита, из периода након винчанске културе. То би значило да раније одређење ових локалитета оквирно у Винчу–Плочник, касну фазу винчанске културе или период прелаза од неолита у бронзано доба захтева реинтерпретацију њиховог културног контекста и процеса који су обележили подручје западне Србије током 5. миленијума. На основу почетних резултата, приступљено је поступној и свеобухватној интерпретацији локалитета типа обровац, од провере некадашњих хипотеза о начину настанка локалитета и окружења (Трипковић 2017; Tripković and Penezić 2017; Veselinović et al. 2021), преко сензитивнијих запажања која се тичу порекла сировина и артефаката (Шошић-Клинцић и Трипковић 2018; Марковић 2022), керамичке технологије и третмана површине посуда (Вуковић и Трипковић 2023; Vuković and Tripković 2024) до улоге и значаја налазишта у регионалном културном окружењу (Tripković et al. 2019; Milanović et al. 2023; Jevtić and Cerović 2022; Jevtić 2024). Тиме је, такође, отворен читав спектар нових истраживачких питања која се односе на оснивање, трајање и напуштање ограђених локација, на културну физиономију

простора западне Србије у време и након винчанске културе, на друштвене праксе повезане са изградњом и употребом ограђених простора, као и на њихово значење и употребу у савременом друштву (Milanović et al. 2023; Трипковић 2017; Трипковић 2020).

Од времена када су локалитети типа обровац установљени као засебан тип праисторијских налазишта и потом готово скрајнути из истраживачког видокруга, испитивања су била углавном усмерена на проверу истинитости оригиналних тврдњи или претпоставки, засновано на подацима из стратиграфских сонди. Недавно је, базирајући се на резултатима екстензивног истраживања локалитета Шанчина у Десићу, успостављена још једна важна смерница у разумевању локалитета типа обровац. У раду који је, према нашем мишљењу, један од чворишта за разумевање културних пракси у праисторији западне Србије, М. Јевтић критички разматра историјат истраживања оброваца, стратиграфију и изглед те установљује поделу на два типа (тип Шанчина и тип Липолист), при чему тип Шанчина повезује са централноевропским праксама изградње кружних структура са ровом и бедемом (Rondel, Kreisgrabenanlage), са наменом о којој се још дискутује, док тип Липолист повезује са местима становања која су окружена ровом (Јевтић 2024; уп. Literski und Nebelsick 2012). Иако је разноврсност локалитета типа обровац веома рано наговештена (Трбуховић и Васиљевић 1975; Трбуховић и Васиљевић), она је била заснована на опсервацији њиховог изгледа у простору, а потом и на резултатима добијеним из геоархеолошких бушотина или из малих стратиграфских сонди. Нова запажања настала су, пре свега, по аналогiji са локалитетом који је истражен на великој површини, при чему је прикупљена дијагностичка материјална култура и откривени су до сада непознати објекти. Овај рад је наставак систематизације археолошких података добијених приликом геоархеолошких бушења како би се, ако се имају у виду претходна и нова сазнања, боље разумели изглед, културна стратиграфија и динамика коришћења простора на овим занимљивим археолошким налазиштима.

Циљеви и метод истраживања

Геоархеолошка бушења налазишта типа обровац обављена су у првој етапи на шест локација, при чему је фокус био на разумевању окружења у којима су локалитети настajали (Tripković and Penezić 2017). Тада је дискутовано о односу палеоземљишта, палеотопографије и локације насеља, принципима формирања културног депозита и присуству и карактеру ровова/канала који ограђују локалитет. Закључци су били да су насеља основана



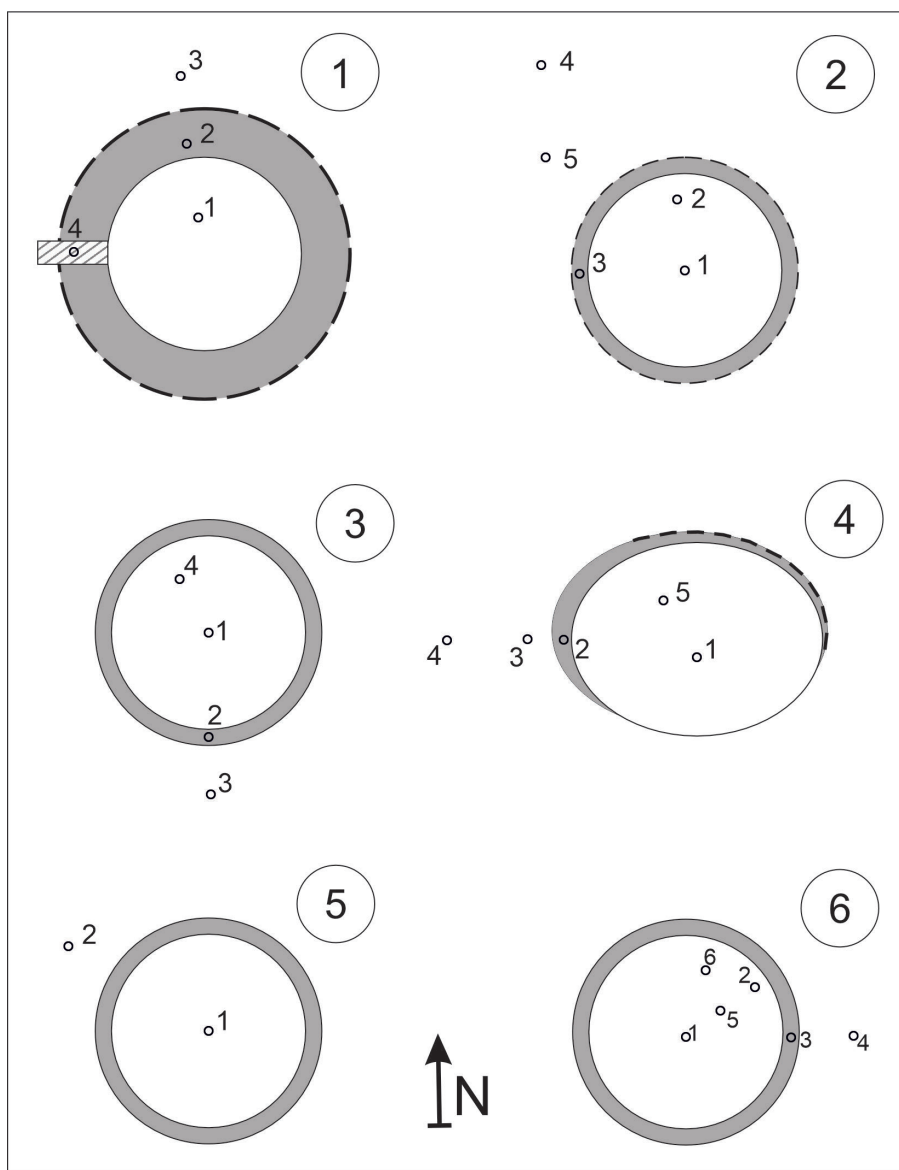
Сл. 1. Мапа испитиваних локалитета: 1 – Обровчине 1 у Ратковача–Лугу, 2 – Обровчине 2 у Ратковача–Лугу, 3 – Лизаловица у Дубљу, 4 – Обровац у Липовцу, 5 – Шанац у Обровчинама у Дубљу, 6 – Шанац у Ливада–Пењивама, 7 – Шанац на Обрви, 8 – Бељевине – Ликића шума. За израду мапе коришћена је подлога Esri Topo World

Fig. 1. Map of sites mentioned in the text: 1 – Obrovčine 1 in Ratkovača–Lug, 2 – Obrovčine 2 in Ratkovača–Lug, 3 – Lizalovica in Dublje, 4 – Obrovac in Lipovac, 5 – Šanac in Obrovčine, Dublje, 6 – Šanac at Livade–Penjive, 7 – Šanac na Obrvi, 8 – Beljevine – Likića Šuma. Base map: Esri Topo World

у влажној средини, да су многа била окружена ровом, при чему су ровови вероватно били стално или периодично испуњени водом, и да су локалитети оштећени модерном агрикултуром (Tripković and Penezić 2017). Штавише, тестирана је ранија хипотеза да су локалитети насипани земљом ископаном из рова како би се издигао ходни хоризонт (Трбуховић и Васиљевић 1983), али резултати нису могли да понуде афирмацију таквог запажања (Трипковић 2017). С друге стране, запажања о културној стратиграфији и распрострањености археолошких остатака, са низом значајних истраживачких импликација, остала су тада у другом плану и она чине срж овог рада. Циљеви истраживања су засновани на старим и веома ограниченим знањима о површинској распрострањености археолошких остатака (Трбуховић и

Васиљевић 1983; Трипковић 2013), на основу физичке видљивости археолошких налазишта (Трипковић et al. 2013) и, напослетку, на основу резултата истраживања који су у међувремену публиковани (Tripković and Penezić 2017; Jevtić and Cerović 2022; Jevtić 2024; Трипковић et al. 2024). У раду су коришћене опсервације из објављених података (Tripković and Penezić 2017), укључена су запажања из стратиграфских бушотина која нису претходно разматрана (Обровчине 1 и 2 у Ратковача–Лугу), а у међувремену су, такође, урађена додатна геоархеолошка бушења на два налазишта различитог степена очуваности (Бељевине – Ликића шума код Богосавца и Шанац у Ливадама–Пењивама код Дубља), у сврху бољег разумевања просторне и културне динамике на локалитетима типа обровац (сл. 1). Циљеви овог истраживања могу условно да се поделе у три области:

Изглед и очуваност налазишта – Локалитети типа обровац су иницијално дефинисани на основу величине (велики и мали) и физичких одлика (попут рова и бедема или удубљења у средини) које су препознате приликом теренске проспекције уз запажање да су многи локалитети оштећени (Трбуховић и Васиљевић 1975; 1983). Локалитети су касније, приликом поновног обиласка, на основу физичке видљивости прелиминарно разврстани у пет категорија, од изузетно упадљивих у пејзажу, који су протумачени као очувани, до других који се не истичу, на основу чега је претпостављено велико оштећење културног слоја. То је иницијално повезано с интервенцијом савремене културе, односно позицијом локалитета у зонама шумарака, због чега су очувани, или на отвореном подручју које је изложено интензивној агрикултури и, према томе, довело до промене физичког изгледа налазишта (Трипковић et al. 2013). То свакако није било идеално решење или интерпретација, јер не узима у разматрање динамику културног пејзажа у прошлости, чак наговештава да су локалитети иницијално изгледали идентично, штавише да су били приближне видљивости у пејзажу све до савременог доба. На основу нових истраживања, у стању смо да боље уочимо разлике међу локалитетима (уп. Јевтић 2024). Ради евентуалне корекције или допуне постојећих запажања, у овом истраживању локалитети су селектовани тако да обухвате широк спектар физичке видљивости или очуваности. То су локалитети у шумарцима (Обровчине 1 у Ратковача–Лугу код Дубља, Бељевине – Ликића шума код Богосавца, Шанац на Обрви код Мачванског Белотића; Шанац у Обровчинама у Дубљу), потом локалитети у агрикултурној зони који су доминантно брежуљци и истичу се, мање или више, у окружењу (Обровчине 2 у Ратковача–Лугу код Дубља; Лизаловица у Дубљу), као и они који се једва назире у крајолику (Шанац у Ливадама–Пењивама код Дубља).



Сл. 2. Шематски приказ локалитета са позицијама стратиграфских бушотина.
 1 – Бељевине – Ликића шума, 2 – Шанац у Ливада–Пењивама, 3 – Шанац на
 Обрви, 4 – Обровац у Липовцу, 5 – Лизаловица, 6 – Шанац у Обровчинама.
 Сиве зоне означавају претпостављене позиције ровова

Fig. 2. Schematic overview of sites with positions of stratigraphic cores.
 1 – Beljevine, Likića Šuma, 2 – Šanac in Livade–Penjive, 3 – Šanac na Obrvi,
 4 – Obrovac in Lipovac, 5 – Lizalovica, 6 – Šanac in Obrovčine.
 Grey areas mark presumed positions of channels

На основу налазишта која су предмет овог рада, као и других која су у међувремену ископавана (Шанчина–Десић, Jevtić and Cerović 2022; Шанац–Изба код Липолиста, Tripković 2017; Трипковић et al. 2017), циљ је размотрити првобитни изглед налазишта и, евентуално, механизме културне промене.

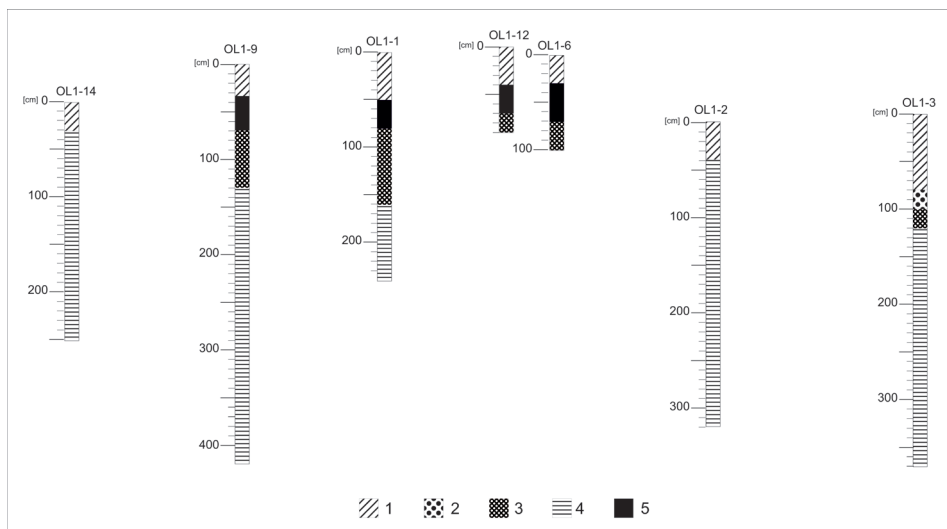
Културна стратиграфија и интензивни коришћења простора – Мали локалитети типа обровац (оригинално типови II и III), судећи према ограниченим старим сазнањима (Трбуховић и Васиљевић 1975; Трбуховић и Васиљевић 1983), претежно су једнослојна налазишта, са малим садржајем културних остатака, на основу чега би се свакако могло судити да су то биле релативно краткотрајно заузете локације или локације посебне намене. То, међутим, није правило јер нова истраживања упућују на интензивније коришћење простора, са грађевинама, разноврсном материјалном културом и јасним насеобинским карактером (Трипковић et al. 2017; Трипковић et al. 2024), и управо су они недавно дефинисани као тип Липолист (Јевтић 2024). Напослетку, важно је подсетити на релевантне истраживачке податке о материјалној култури из различитих периода на бар неким локалитетима типа обровац, што имплицира вишеструко настањивање и, последично, вишеслојну стратиграфију (Трбуховић и Васиљевић 1975; Стојић и Церовић 2011; Трипковић 2013). Из наведених разлога, културна стратиграфија и интензитет заузимања простора анализирани су на основу физичких карактеристика налазишта, дебљине културног слоја, врсте објеката и материјалних остатака (сл. 2). На појединим локалитетима у ту сврху урађено је знатно више бушотина, што је зависило од ситуације на терену и врсте археолошких остатака на површини. То се посебно односи на локалитете Шанац у Обровчинама у Дубљу, Обровчине 1 и 2 у Ратковача–Лугу и Шанац на Обрви, који су били предмет специфичнијег узорковања ради појашњења аспеката који се тичу заузимања локације и коришћења простора.

Границе локалитета и просторна динамика – Овај сегмент истраживања изазван је претпоставком да широк ров који окружује локалитет у појединим случајевима не представља границу налазишта. Претпоставка је заснована на резултатима регионалне теренске проспекције и запажању да се материјална култура на неким локалитетима распростире изван површине омеђене ровом (Трбуховић и Васиљевић 1983). На основу расположивих података не знамо да ли се ради о површинском развлачењу археолошког материјала пољопривредном механизацијом или о простору који је коришћен у праисторији. Сазнања са других локалитета указују да подручје омеђено ровом обично приказује најдужу секвенцу у заузећу локалитета, али и да ров не представља стриктну границу настањивања или

коришћења простора у прошлости (Šošić et al. 2024). Осим тога, у западној Србији идентификован је велики број насеља из 5. миленијума у зони најгушће дистрибуције оброваца, који могу да буду у некој врсти везе са кружним локалитетом, као што је већ установљено у Поцерини (Vasiljević 1967; Jevtić and Cerović 2022). Ако се има у виду да коришћење и обликовање простора изван рова представља део уобичајене насеобинске динамике, поставља се питање у којој се мери то односи на локалитете у шумовитој и мочварној западној Србији, ограниченој доступним простором за настањивање и култивацију, или било које друге активности. Због тога је, у мери у којој су то дозвољавала финансијска средства, тестирано присуство археолошких остатака или културне стратиграфије изван примарне локације. Планско бушење подручја изван локалитета изведено је на свих осам локација, упоредо са геархеолошким бушењима ради разумевања педолошке подлоге (Tripković and Penezić 2017). У појединим случајевима, где су то површински остаци или подаци из литературе наговештавали, урађено је више бушотина, као у Обровчинама 1 и 2 у Ратковача–Лугу код Дубља (сл. 2). У међувремену је са овог последњег објављен и прелиминарни извештај о ископавању (Трипковић et al. 2024), што анализу простора чини додатно интересантном.

Истражени локалитети: претходна и нова сазнања

Обровчине 1 у Рајковача–Лују, село Дубље (Бојатинић). Локалитет се налази у атару села Дубље, у шумарку који је са источне стране оивичен исушеним меандром Јереза, чије је корито прокопано и служи као модеран дренажни канал. Пречник локације је око 30 м, истиче се као узвишење кружне основе, и окружен је јарком широким око 6 м. Урађено је четрнаест бушотина на брежуљку (10), у рову (2) и на простору изван рова (2). На локалитету се испод површинског слоја дебљине око 0,3 м налазио културни слој са црвено печеном земљом или горелим лепом дебљине 0,3–0,4 м, и то у три различите зоне. Културни слој је забележен до 0,8 м, на дубини на којој се у свим бушотинама уочава ходни хоризонт (сл. 3). Судећи према две бушотине (ОП1: 2, 14), испуну јарка је чинио претежно тешко оцедит глеј, који сведочи о земљишту засићеном водом током дужег периода. У шест бушотина на локалитету је уочен слој црвено печене земље или горелог лепа, док у четири није уочен дијагностички археолошки материјал. Две бушотине су урађене на простору северно и западно од локалитета, али су неки трагови коришћења простора били видљиви само у северној бушотини. Тамо је нађено, на дубини од 0,7–0,9 м неколико комада угљена и фрагмент црвено

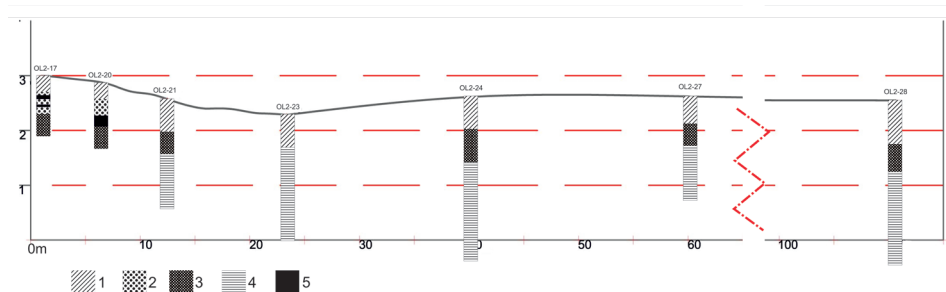


Сл. 3. Обровчине 1 у Ратковача–Лугу, Дубље, стратиграфски профил на основу бушотина. 1 – Површински слој, 2 – Археолошки слој, 3 – Ниво ходне површине, 4 – Геолошка подлога, 5 – Зона црвено печене земље

Fig. 3. Obrovčine 1 in Ratkovača–Lug, Dublje, stratigraphic cross-section based on cores. 1 – Topsoil, 2 – Archaeological layer, 3 – Past walking surface, 4 – Underlying sediment, 5 – Area of red burned soil

горелог лепа. Слој у којем су нађени таман је, богат хумусним садржајем и могао је представљати ходну површину у прошлости. С обзиром на то да је бушотина са траговима настањивања одмах с друге стране рова, недалеко од налазишта, то би значило да постоји могућност ширења према северу, што би требало у будућности проверити.

Обровчине 2 у Рајковача–Лују, село Дубље (Бојајић). Налази се непосредно у суседству локалитета Обровчине 1, од којег га одваја исушени меандар Јереза. Локалитет се налази на пољопривредном земљишту, делимично је оштећен земљорадњом, мада је узвишење још видљиво. Окружено је депресијом која указује на постојање јарка (сл. 4). На локалитету је ископано 28 бушотина (19 на брежуљку, 2 у депресији која имплицира постојање рова и 7 изван зоне брежуљка), већином у сврху израде геоархеолошких профила и ради дефинисања распрострањености археолошких остатака. Стратиграфија је прилично једноставна. Испод зоне орања дебљине 0,3–0,4 м налази се културни слој са археолошким остацима који се спушта до дубине од 0,8 м. Дебљина културног слоја варира и креће се 0,2–0,5 м. У бушотини ОЛ2-10, урађеној у депресији која окружује налазиште са источне стране, на дубини 2,30–2,40 м идентификовано је неколико груменова изгорелог лепа црвене

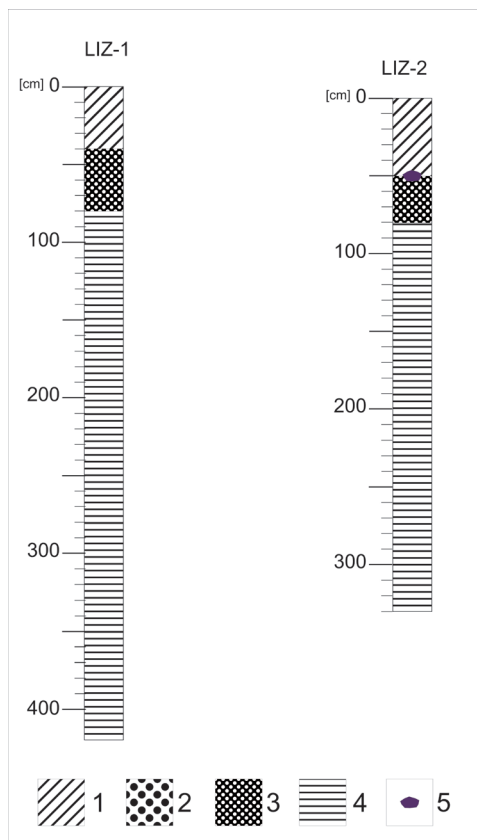


Сл. 4. Обровчине 2 у Ратковача–Лугу, Дубље, стратиграфски профил на основу бушотина

Fig. 4. Obrovčine 2 in Ratkovača–Lug, Dublje, stratigraphic cross-section based on cores

боје, што индицира постојање дубоког рова (Tripković and Penezić 2017). Занимљиво је да у депресији са северне стране, у оквиру бушотине ОЛ2-23, сличан ров није уочен. На самом узвишењу заступљени су грађевински остаци на најмање две локације, што је идентификовано и магнетометарским снимком (Трипковић et al. 2024), а остаци оштећених грађевина уочени су у виду компактног лепа и у бушотинама ОЛ2-3, 17 и 20. Занимљиво је да су уочени трагови настањивања или коришћења простора изван брежуљка, што се уочава у бушотинама ОЛ2-12 и у мањој мери у бушотини ОЛ2-25, на удаљености 20–30 м од јарка.

Лизаловица у Дубљу (Бојашић). Локалитет се налази недалеко од села Дубље, на парцели изложеној интензивној агрикултури. Уочава се у виду брдашца пречника око 40 м, окруженим депресијом која јасно указује на постојање рова (сл. 5). Локалитет се налази недалеко од речног меандра који је у новије време прокопан ради дренаже земљишта и регулације водног режима. Иако је локалитет веома оштећен агрикултуром, на његовој површини бројни су остаци материјалне културе, углавном грнчарија и окресани камен, који упућују на касни неолит. Са његове површине прикупљен је већи број фрагмената грнчарије са изразитом каснонеолитском традицијом. Ради провере стратиграфије, урађене су две бушотине, приближно у центру налазишта и на простору изван локалитета, са северозападне стране. Према бушотини на локалитету, оранички слој допире до 0,4 м, након чега се уочава тамни хумусни слој дебљине 0,4 (дубина 0,4–0,8 м) који не садржи археолошке остатке. У бушотини изван локалитета (ЛИЗ: 2), између површинског слоја дебљине 0,5 м и земље тамније боје нађен је керамички фрагмент, који је вероватно доспео као последица оштећења локалитета и развлачења материјала пољопривредном механизацијом.

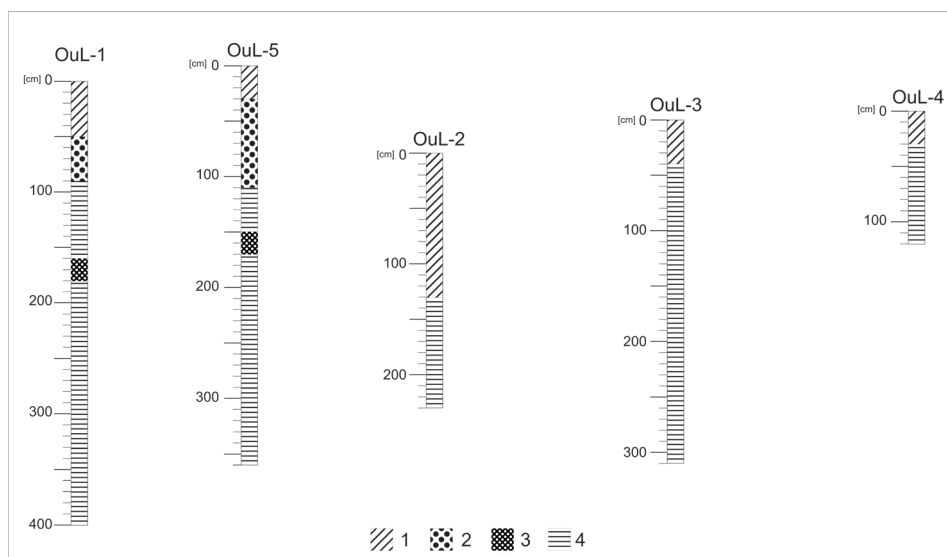


Сл. 5. Лизаловица код Дубља, стратиграфија на основу бушотина. 1 – Површински слој, 2 – Археолошки слој, 3 – Ниво ходне површине, 4 – Геолошка подлога, 5 – Фрагмент керамике

Fig. 5. Lizalovica near Dublje, stratigraphy based on cores. 1 – Topsoil, 2 – Archaeological layer, 3 – Past walking surface, 4 – Underlying sediment, 5 – Pottery fragment

слој без археолошког материјала или да представља неки вештачки насип на локалитету пре настањивања. У бушотини у јарку испод површинског слоја налази се археолошки материјал до 1,3 м дубине (комади горелог лепа и фрагменти грнчарије), и то вероватно одговара испуни рова, док се испод налазе водом засићени слојеви глеја, који су глиновити и сиви и који

Обровац у Лийовцу, село Дубље (Бојашић). Локалитет је откривен 2010. на источној периферији Дубља, на потезу Липовац. Реч је о омањем брду, пречника око 100 м које је с једне стране оивичено стрмим падом према потоку, док се са осталих страна могуће налазио ров, судећи према депресији која је упадљива у појединим деловима. Локалитет је под интензивном култивацијом, а културни слој је оштећен, са релативно упадљивим налазима грнчарије и окресаног камена на површини, на основу чега је прелиминарно датован широко, у касни неолит и рани енеолит. На локалитету је урађено пет бушотина у средишњем делу брда (2), у јарку (1) и изван локалитета (2). Бушотине на брду урађене су на највишем делу и приближно у средишту локалитета, међусобно удаљене десетак метара. Након зоне орања (0–0,4 м) до дубине од 1 м налази се културни слој са коадима грнчарије и изгорелим фрагментима лепа (сл. 6). Испод њега се налази слој који је дефинисан као геолошка подлога. Чињеница да се испод тог слоја налази палеоземљиште доноси различите интерпретативне изазове, од могућности да је слој погрешно протумачен на терену, да представља



Сл. 6. Обровац у Липовцу, Дубље, стратиграфски профил на основу бушотина.

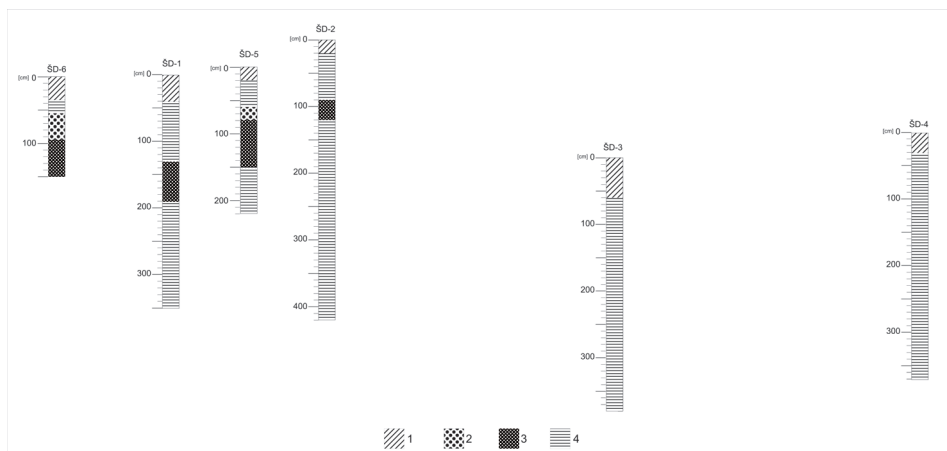
1 – Површински слој, 2 – Археолошки слој, 3 – Ниво ходне површине,
4 – Геолошка подлога

Fig. 6. Obrovac in Lipovac, Dublje, stratigraphic cross-section based on cores.

1 – Topsoil, 2 – Archaeological layer, 3 – Past walking surface, 4 – Underlying sediment

чине уобичајен геолошки садржај свих ровова око локалитета типа обровац. Насеље има изглед тела, али самим бушењем није било могуће јасно установити вертикалну стратиграфију и више хоризоната становања. Изван локалитета, на западној страни урађене су две бушотине и у њима није било археолошких остатака па се, према томе, насеље није ширило на тој страни.

Шанац у Обровчинама, село Дубље (Бојаџић). Локалитет у виду кружног узвишења се налази у атару села Дубља, у шумарку на ободу некадашње баре Кулаче. Пречник локалитета је 23 м, а висине је до 2 м. Висина локалитета се смањује од ивице према средини, формирајући неку врсту депресије. Дигитална реконструкција терена такође указује на благу депресију око налазишта, што имплицира постојање рова који је поменут у старим извештајима у време када је био добро очуван (Trbuhović i Vasiljević 1973). На простору налазишта и окружењу је урађено шест стратиграфских бушотина, и то на простору налазишта (4), у каналу који окружује локалитет (1) и изван локалитета (1). Површински слој чини колувијални депозит дебљине 0–0,5/0,9 м вероватно настао као последица распадања органске шумске простирке и ерозије бедема (сл. 7). Културни слој дебео је од око 0,5 м до 1 м, при чему су две бушотине садржале остатке лепа *in situ* на ду-



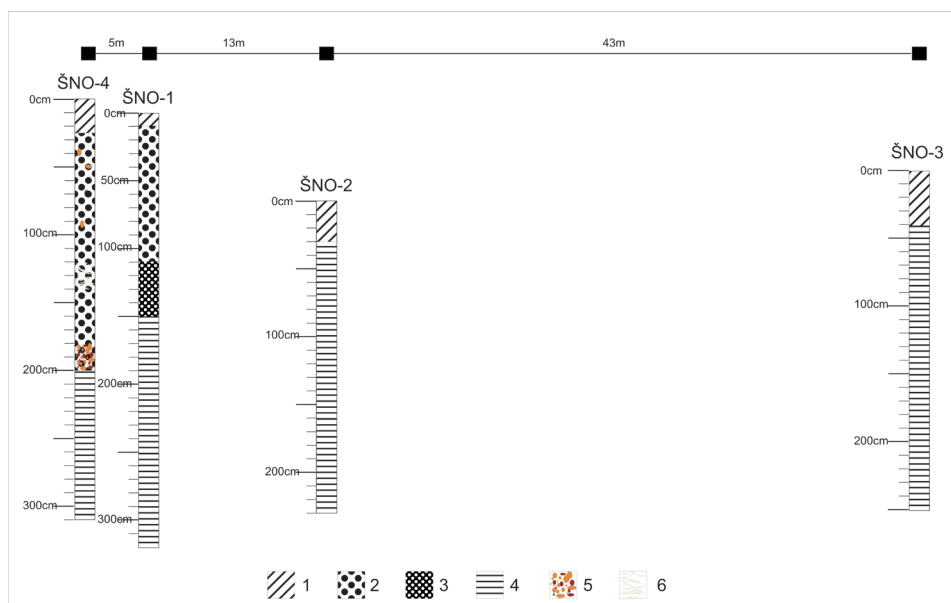
Сл. 7. Шанац у Обровчинама, Дубље, стратиграфски профил на основу бушотина.
1 – Површински слој, 2 – Археолошки слој, 3 – Ниво ходне површине,
4 – Геолошка подлога

Fig. 7. Šanac in Obrovčine, Dublje, stratigraphic cross-section based on cores.

1 – Topsoil, 2 – Archaeological layer, 3 – Past walking surface, 4 – Underlying sediment

бини 50–90/100 cm. Дебљина и изглед археолошких остатака, као и културни слој указују на веома интензивну ватру која је уништила објекат. Испод културног слоја се налази палеоземљиште мрке боје. Бушотина на месту претпостављеног рова није потврдила његово постојање, али су уочени засићени седименти који указују на дуготрајно присуство воде и испирање земљишта. У пробној бушотини изван локалитета, недалеко од ивице налазишта, није било археолошких остатака. Дебљина ораничног слоја овде је износила 0,7 м, али на површини такође није било могуће уочити културне остатке. То указује да се локалитет није ширио изван простора оивиченог ровом, бар не у истраживаном делу.

Шанац на Обрви, село Мачвански Белојић (Бојајић). Издиже се над окружењем у виду брежуљка окруженог упадљивом депресијом тла која указује на постојање рова. Сам брежуљак је пречника до 40 м, а окружен је депресијом широком око 6 м. Налази се у шумарку па је због тога релативно очуван, али је, према речима власника парцеле, локалитет раније био под култивацијом и био је знатно виши. На локалитету су урађене четири бушотине, на самом брежуљку (2), у рову (1) и на простору ван локалитета (1). У бушотини 1 одмах испод површинског слоја налази се дебео слој црвенкастожуте земље помешане са комадима лепа који се завршава на дубини 1,1 м, након чега је уочен слој тамне земље, највероватније палеоземљиште на којем је основано насеље (сл. 8). У бушотини 4 испод површинског слоја

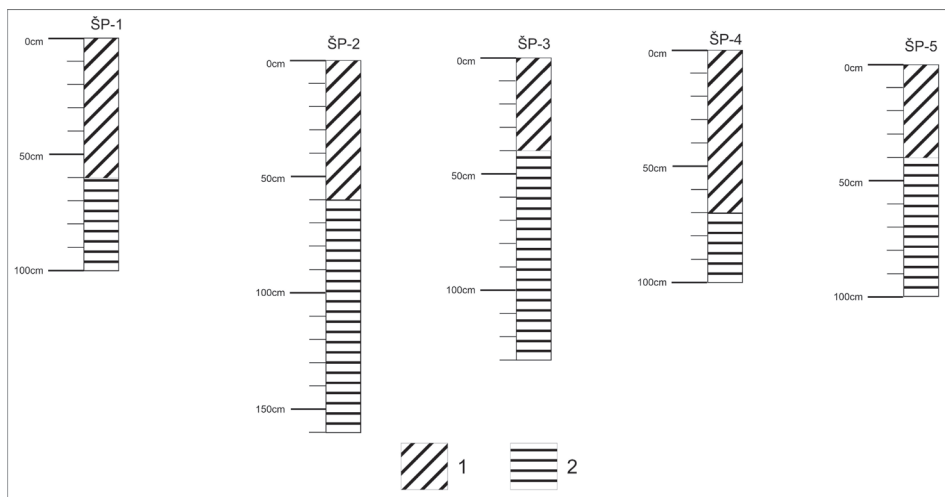


Сл. 8. Шанац на Обрви, Маčвански Белотић, стратиграфски профил на основу бушотина. 1 – Површински слој, 2 – Археолошки слој, 3 – Ниво ходне површине, 4 – Геолошка подлога, 5 – Зона горелог лепа, 6 – Зона пепела

Fig. 8. Šanac na Obrvi, Mačvanski Belotić, stratigraphic cross-section based on cores. 1 – Topsoil, 2 – Archaeological layer, 3 – Past walking surface, 4 – Underlying sediment, 5 – Area of burned daub, 6 – Area of ash

налази се дебео слој са археолошким остацима који се спушта до 2 м дубине. Ова бушотина одликује се слојевитошћу, јер се на 1,3–1,6 м налази дебео слој лепа и пепела, док се испод налазе остаци грађевине у виду слоја компактног лепа до дубине од 2 м. Испод археолошког слоја није уочено палеоземљиште, па је овде можда реч о јами која је пробила палеоземљиште. Бушотина у депресији која окружује локалитет не показује јасно укуп и дубину рова, али се испод површинског слоја налази до дубине од 2,3 м глејно и песковито земљиште, које упућује да је локалитет био окружен водом. У јединој бушотини изван локалитета, око 25 м јужно од ивице локалитета, нема трагова археолошких остатака па се заузеће локације није ширило у том смеру.

Шанац у Ливада–Пењивама, село Дубље (Бојаџић). Локалитет се налази око 400 м североисточно од локалитета Шанац у Обровчинама у Дубљу. Локалитет је приликом проспекције заведен под овим именом, али се његова локација и опис разликују у појединостима од налазишта оригинално забележеног и описаног под истим називом (в. Трбуховић и Васиљевић 1983). Налази се на ораници и готово је потпуно уништен. Уочава се као

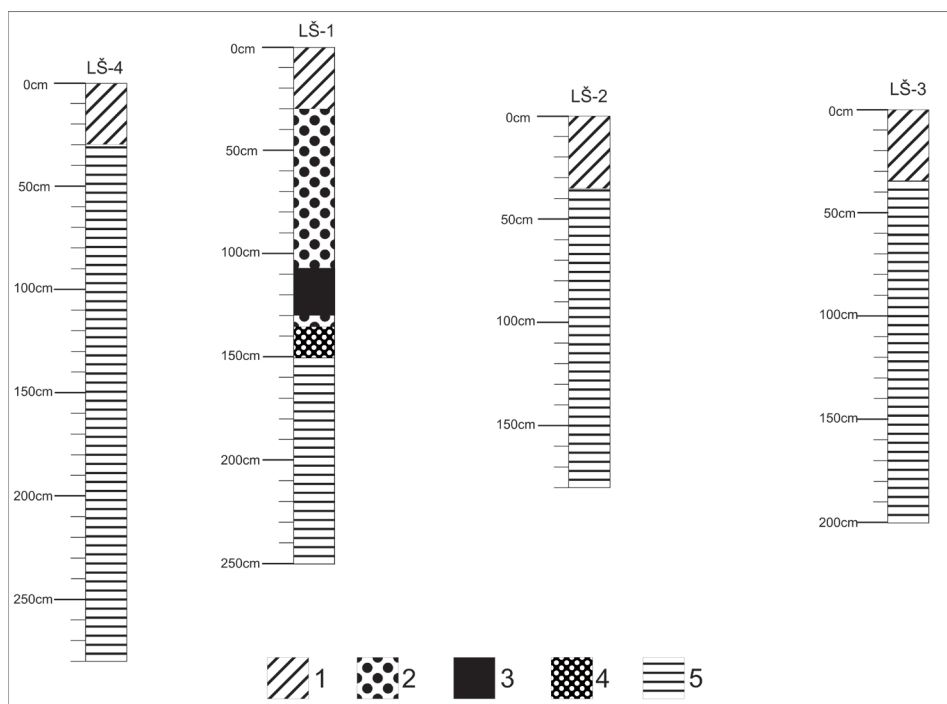


Сл. 9. Шанац у Ливада–Пењивама, Дубље, стратиграфски профил на основу бушотина. 1 – Површински слој, 2 – Геолошка подлога

Fig. 9. Šanac in Livade–Penjive, Dublje, stratigraphic cross-section based on cores. 1 – Topsoil, 2 – Underlying sediment

веома благо кружно узвишење пречника до 30 м, а по његовој површини се налазе појединачни комади керамике и окресаног камена. На локалитету је урађено пет бушотина на остацима узвишења (2), у јарку (1) који се на терену не уочава, али је претпостављен, и изван локалитета (2) са северне стране, на локацији која на сателитском снимку изгледа као суседна кружна површина. Бушотине на кружном узвишењу указују на слој дубоког орања (до 0,6 м), након чега следи светлији седимент са местимичним конкрецијама, који је археолошки потпуно стерилан (сл. 9). Испод овог седимента налази се влажан и сив седимент који указује на присуство подземних вода. Бушотина у претпостављеном јарку урађена је са западне стране локалитета. Остаци рова нису откривени, али присуство наранџастих прослојака у седименту указује на повремено присуство високих подземних вода. Бушотине изван локалитета су биле археолошки потпуно стерилне, а испод ораничког слоја седимент је такође влажан, глиновит и са наранџастим прослојцима и индикаторима високих подземних вода.

Бељевине – Ликића шума, село Бојосавац (Шабац). Локалитет се налази на обали исушеног тока речице чије је корито прокопано и служи као дренажни канал. Истиче се као брежуљак пречника до 40 м, висине 2 м, и релативно је добро очувано узвишење. Међутим, сам простор локалитета је веома нераван услед археолошке сонде која је ископавана и још је видљива,



Сл. 10. Бељевине – Лиқића шума код Богосавца, стратиграфски профил на основу бушотина. 1 – Површински слој, 2 – Археолошки слој, 3 – Зона горелог лепа, 4 – Ниво ходне површине, 5 – Геолошка подлога

Fig. 10. Beljevine – Likića Šuma near Bogosavac, stratigraphic cross-section based on cores. 1 – Topsoil, 2 – Archaeological layer, 3 – Burned daub area, 4 – Past walking surface, 5 – Underlying sediment

као и неколико јама које су производ аматерских и нерегулисаних ископавања. Са локалитета потиче материјал из раног енеолита, али и бронзаног и гвозденог доба (Стојић и Церовић 2011). У време теренске проспекције 2010. и поплава које су задесиле Мачву, јарак око локалитета је био испуњен водом, што указује како је могао да изгледа праисторијски амбијент у време настањивања ове локације. На локалитет се могло приступити једино дугом рампом, ширине 3 м, која је служила као прилаз. На локалитету су урађене четири бушотине, и то на брежуљку (1), у каналу (1), на приступној рампи (1) и изван локалитета (1). Бушотина у северном делу локалитета указала је на богат археолошки депозит. Иако се спорадично грумење ситног, горелог лепа налазило и у првом метру буштине, од дубине од 105 цм се наилази на тридесетак центиметара дебелу зону компактног, горелог лепа, која представља делове неке *in situ* грађевине (сл. 10). Ова горела зона лежи

на могућем слоју пепела, чија дебљина иде и до двадесетак центиметара. Овај део бушотине свакако представља остатке антропогених активности и лежи на слоју првобитне ходне површине, која представља хумусни слој формиран на геолошкој подлози. Бушотина у јарку указује на седимент који је глиновит, влажан, сив и без примеса, са траговима високих подземних вода, настао у воденим и влажним окружењима. Као такав се уклапа у позицију у пејзажу, указујући на присуство воде у депресији која је окруживала локалитет. Исти седимент се налази на простору ван локалитета, без трага културног наслојавања. Бушотина на приступној рампи садржи у површинском слоју веома ситне фрагменте горелог лепа, а до 1,2 м овај седимент је жућкаст, са присуством конкреција, и могуће да слој представља наслојавање из времена изградње рампе. Испод тог слоја, од 1,2 м налази се сиви глеј, глиновит и влажан са мноштвом трагова љуштурског пужева. Овај сиви глеј указује на водом засићене седименте који одговарају испуни канала који окружује локалитет.

Дискусија

Изјед и очуваност налазишта

Међу испитиваним локалитетима заступљена је извесна разноврсност у погледу величине, културне стратиграфије, распрострањености материјалних остатака и очуваности. Постоје докази или индикације да је већина локалитета окружена јарком, о чијој ширини, дубини и изгледу располажемо различитим подацима. Тамо где је око налазишта добро очуван (ОЛ1, ШНО), јарак има ширину од око 6 м. На локалитетима чији је јарак видљиво наслоњен на стари речни меандар (ОЛ1), директан проток воде је вероватно допринео ерозији зидова и тако додатно утицао на његову ширину. У већини случајева јарак је индициран на основу плитке, али видљиве депресије која опасује локалитет или његов део (ОРЛ2, ЛИЗ, ОУЛ, ШД, ЛШ), али о обиму људске интервенције за неке међу њима не можемо да судимо без ископавања. У бушотинама у депресији или јарку су заступљени водом засићени седименти који указују да је бар периодично био испуњен водом. Пошто је Мачва често плављена, не знамо да ли се присуство воде односи на оригиналну употребу јарка, али је важно истаћи да тог водом засићеног седимента нема у бушотинама изван јарка (Tripković and Penezić 2017). За већину налазишта, међутим, у старим извештајима помиње се присуство рова, а код појединих налазишта оно је потврђено или даље индицирано и бушотином (ОЛ2) или магнетометарским снимком (ЛИЗ), што се такође односи и на друга истраживана налазишта (Шанац–Изба код Липолиста).



Сл. 11. Бељевине – Ликића шума код Богосавца, поглед на приступну рампу

Fig. 11. Beljevine – Likića Šuma near Bogosavac, view of the access ramp

У једном случају (ОЛ2), бушотином је индицирано присуство рова до 2,5м дубине, на основу грумења лепа у испуни (в. Tripković and Penezić 2017). Бушотина у депресији са северне стране истог локалитета, била је, међутим, археолошки стерилна, без видљивог присуства рова. У том делу, иначе, депресија тла није упадљиво изражена па не знамо да ли се на тој страни можда налазио прекид рова, односно приступ на локалитет. Локалитет ЛШ је један од ретких за који у прошлости нису наведени остаци рова (Трбуховић и Васиљевић 1975; Трбуховић и Васиљевић 1983), али је одређена интервенција вероватно постојала. Наиме, локалитет је у влажним данима и сезонама потпуно окружен водом, а тада се до њега долази једино дугом, артефицијелном земљаном рампом ширине око 3 м (сл. 11). Пробна бушотина на рампи у Бељевине – Ликића шума указује на веома једноставну стратиграфију, са ситним фрагментима горелог лепа у површинском слоју и са жутиим наслојеним седиментом до 1,2 м дубине, који можда указује на израду рампе. Мања приступна рампа је такође запажена на локалитету Шанац–Изба код Липолиста (Трипковић et al. 2017). С обзиром на то да код већине локалитета слична рампа није визуелно уочена, то може да буде последица слабе очуваности, или је понегде приступ локалитету могао да буде израђен

на други начин, у виду једноставне дрвене конструкције или на неки други начин, што је неопходно утврдити даљим истраживањем.

У основи највећег локалитета Обровац у Липовцу налази се геолошка подлога изнад ходне површине, али за сада нисмо склони да то интерпретирамо као земљани набој, нарочито због величине налазишта. У другим случајевима, наводи да је уобичајено реч о локацијама вештачки издигнутим ради заштите од поплава нису могли да буду потврђени, а судећи према ранијим запажањима (Tripković 2017) склони смо да изазовемо такву тврдњу. Оно што је раније идентификовано као слој земљаног набоја представља палеоземљиште, археолошки стерилно, а његова изразито тамна боја у неким истраживаним случајевима (Шанац–Изба код Липолиста) највероватније је последица живљења на налазишту, односно потиче од распаднутих органских остатака (Трипковић 2017). Ископавања и стратиграфска бушења су, међутим, показала да ниво палеоземљишта, односно ходне површине на коју је наталожен културни слој, приближно јесте у нивоу са истим или сличним слојем изван локалитета. С обзиром на то да локалитети типа обровац, бар већина њих, иницијално нису били издигнуте локације, разлози зашто чине тачке доминантне у простору морају се тражити на другој страни, у њиховом оригиналном изгледу и принципима културног наслојавања. На основу изгледа локалитета у тренутку проспекције и података из литературе, претпостављен је њихов првобитан изглед – најистакнутији део био је бедем, вероватно са палисадом, са унутрашње стране прстена (Трипковић 2017). Ово није ново запажање, с обзиром на то да су први истраживачи установили остатке бедема, видљиве приликом проспекције или ископавања, за највеће локалитете типа обровац, чији пречници достижу више стотина метара, али и за неколико мањих локалитета, попут Шанчина у Десићу (Трбуховић и Васиљевић 1975) и Шанац у Обровчинама у Дубљу (Trbuhović i Vasiljević 1973: 133). За два последња налазишта је уочено или претпостављено и постојање палисаде на ободу.

Ископавања и запажања приликом ископавања Шанца у Обровчинама у Дубљу иницијално су утицала и на раније покушаје да се реконструише изглед локалитета типа обровац (Трипковић 2017). Постојање бедема, евентуално са палисадом, на добро очуваним локалитетима, који су данас обично прекривени шумском вегетацијом, манифестовало би се опадањем висине од периферије према центру. Тиме се у средишту налазишта формира депресија коју су први истраживачи идентификовали на 11 локалитета као „удубљење” у централном делу (Трбуховић и Васиљевић 1983). Оно је од испитиваних локалитета данас још увек јасно уочљиво на локали-

тету ШД (Трипковић 2020). Ако се упореди стратиграфија у бушотинама на локалитету ШД, онда културни слој јесте нешто дебљи на периметру (бушотина 2) од бушотина у којима је забележено присуство археолошких остатака (бушотине 5 и 6), али не и од бушотине 1 у централном делу, где уопште нема археолошких остатака. Осим тога, неки од локалитета, који се данас сматрају релативно очуваним, били су у прошлости знатно виши, као Шанац на Обрви, за који извештаји наводе висину до 3 м, или Обровчине 1 у Ратковача–Лугу, за које је поменута висина до 4 м у односу на најнижу тачку у шанцу. На основу визуелног утиска, бушотина и прецизног мерења видимо драстично умањење тих вредности. Примера ради, висинска разлика између референтне тачке на површини јарка и тачке на површини брежуљка данас износи 1,67 м, док је површина локалитета издигнута 0,77 м у односу на простор с друге стране јарка. Оба локалитета су првобитно такође сврстана у групу налазишта са „удубљењем” у средини (Трбуховић и Васиљевић 1975), што показује да су од времена открића била изложена оштећењу и промени, вероватно под утицајем агрикултуре, и да „удубљење” у централном делу не би требало да буде једини начин идентификације бедема. Штавише, то говори да њихова локација у простору који данас није под култивацијом не значи да су били поштеђени девастације у прошлости. Да се централна депресија на налазишту, међутим, највероватније односи на локалитет са бедемом указује локалитет Шанчина у Десићу, где је бедем са палисадом уочен приликом ископавања (Jevtić and Cerović 2022), и потом послужио као интерпретативни модел за тумачење других локалитета са депресијом према средишту налазишта (Јевтић 2024). На основу изреченог, укопи две јаме за стубове на локалитету ОЛ1, уочени приликом ископавања у сонди близу обода локалитета, прелиминарно протумачених као део неког грађевинског објекта (Трипковић et al. 2024), вероватно се могу прецизније тумачити као остаци палисаде.

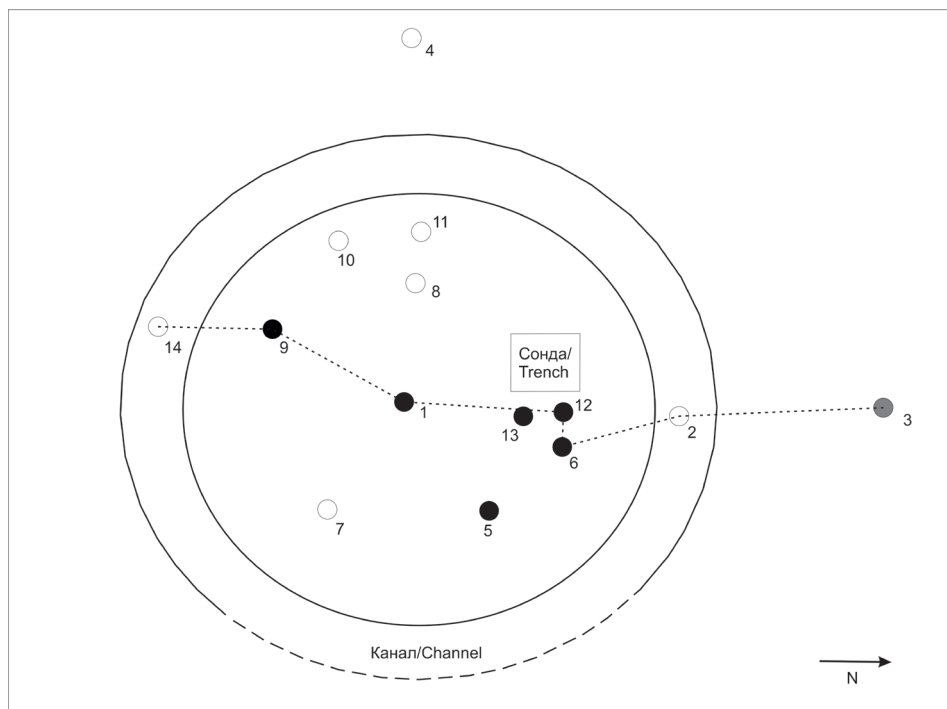
С друге стране, локалитети који се данас претежно налазе на отвореном видно су оштећени, мада се још истичу у простору као издигнуте кружне површине. То је случај са овде приказаним локалитетима Обровчине 2 у Ратковача–Лугу, Шанац у Ливада–Пењивама, Обровац у Липовцу или раније истраженим локалитетом Шанац–Изба код Липолиста (Трипковић et al. 2017). Оштећења ових локалитета огромном већином су настала као последица интензивне агрикултуре, услед коришћења пољопривредне механизације, и у време хидротехничке мелиорације (Трипковић 2017). Неки међу њима налазе се, међутим, у шумарцима и релативно су добро очувани, попут локалитета Бељевине – Ликића шума код Богосавца. Помисао да би лока-

литети из ове групе оригинално могли да изгледају слично локалитетима са бедемом и, евентуално, палисадом, из данашње истраживачке перспективе не изгледа исправна (уп. Јевтић 2024), иако је рационално следити идеје: да мали кружни локалитети типа обровац имају аналогију у великим локалитетима типа обровац, где су уочени и описани бедеми (Трбуховић и Васиљевић 1975); да ископавање рова на периметру последично резултује стварањем бедема са унутрашње или спољашње стране рова (наведено према Bogić et al. 2018); или, да оштећени омањи кружни локалитети јесу изгледали исто попут неоштећених или мање оштећених са удубљењем у средишњем делу (Трипковић 2017). У том погледу, занимљив је локалитет Шанац у Ливада–Пенживама код Дубља, који је иницијално сврстан у групу локалитета са удубљењем у средини (бедемом и палисадом?) (Трбуховић и Васиљевић 1983), док би данас, према тренутном изгледу и уколико је прецизно идентификован, више подсећао на телоидне локалитете. Због тога је, ради разумевања разлика међу њима неопходно размотрити културну стратиграфију.

Културна стратиграфија и интензивни коришћења простора

Културна стратиграфија на испитаним локалитетима доноси занимљиве разлике међу налазиштима у погледу дебљине и конзистентности културног слоја. На очуваним локалитетима који су вероватно имали бедем и палисаде на периметру (ШД, ШНО, ОЛ1) културна стратиграфија је релативно једноставна. Испод површинског слоја налазио се слој жуте земље који подсећа на геолошку подлогу, и на који се наставља слој са археолошким остацима или слој који је идентификован као палеоземљиште. Тамо где су археолошки остаци уочени, дебљина културног слоја не прелази 1 м (ОЛ1, ШД). На тим локалитетима су уобичајено забележене зоне црвено печене и растресите земље или компактног лепа, што асоцира на постојање грађевина. Оне се на локалитету ОЛ1 распростиру у различитим зонама унутар простора окруженог јарком те, уколико је реч о грађевинама, могуће да је било најмање два или више објеката (сл. 12). У једном случају (ШНО) дебљина културног слоја износи нешто више од 2 м, при чему је стратиграфија слојевита, са зонама пепела и слојем компактног лепа на дну, што можда указује на испуну јаме.

Зоне са лепом уобичајено се повезују са грађевинама, али, с обзиром на то да су грађевине веома ретке на сличним кружним локалитетима широм Европе, поставља се питање идентификације, односно да ли је реч о зонама интензивног горења, које резултује дебелим слојем црвено печене земље, или је реч о изгорелим грађевинама од дрвета и блата као што је прелиминарно претпостављено, о чијој функцији не знамо довољно. Важно



Сл. 12. Обровчине 1 у Ратковача–Лугу, Дубље, шематски приказ позиције бушотина. Беле тачке означавају бушотине без присуства археолошких слојева; црне тачке означавају бушотине са присуством археолошких слојева; сиве тачке означавају бушотине са археолошким материјалом који није *in situ*. Испрекидана линија представља профил кроз локалитет, представљен на сл. 3

Fig. 12. Obrovčine 1 in Ratkovača–Lug, Dublje, schematic overview of core positions. White dots mark core positions without archaeological remains; black dots mark core positions with archaeological remains; grey dots mark core positions with archaeological material that is not *in situ*. Dashed line represents the position of the cross-section represented in Fig. 3

је, међутим, истаћи да су дебљи слојеви компактног или растреситог лепа и црвено печене земље откривени на свим локалитетима, а њихово присуство је забележено и ископавањем. У Десићу, где је истраживање обављено у широком ископу, ова ситуација је такође остала недоречена, јер су извештавани комади лепа са отисцима пружа, као и зоне црвено печене земље (Jevtić and Cerović 2022). С друге стране, на локалитету Шанац у Обровчинама у Дубљу приликом ископавања констатовани су остаци „зграде за становање” са огњиштем (Trbuhović i Vasiljević 1973: 133), због чега је иницијално и опредељен као насеље, упркос малој површини. Такође, ископавање једне



Сл. 13. Обровчине 1 у Ратковача–Лугу, Дубље, слојеви у оквиру бушотине ОЛ1-1

Fig. 13. Obrovčine 1 in Ratkovača–Lug, Dublje, layers within the OL1-1 core

стратиграфске сонде у северном периферном делу ОЛ1 није пружио задовољавајућу потврду о изгледу и врсти објеката (Трипковић et al. 2024). Штавише, на основу увида у стратиграфију бушотина, стиче се утисак да у стратиграфији ОЛ1 нема разлике између бушотина са црвено печеном земљом и лепом и оних које садрже жуту прашкасту земљу која подсећа на геолошку подлогу. Разлика је једино у интензивном горењу на појединим локацијама, чиме је настао дебео слој црвено гореле земље са лепом (сл. 13). Ово може у будућности да буде важна смерница за разумевање изградње и просторних пракси на малим кружним локалитетима.

Важно је истаћи да, упркос интензивном горењу и малој површини већине налазишта, дијагностички културни слој са траговима гара, пепела, грудвица лепа и др. није забележен у свим деловима локалитета. У ШД дијагностички културни слој није прецизно идентификован у најмање две од шест бушотина, док на ОЛ1 није забележен у пет од десет бушотина. Док то може да буде последица методолошког ограничења, односно чињенице да културни слој не може увек бити идентификован на основу геоархеолошког бушења, оно је такође индикација да су изградња локалитета са бедемом и

палисадом и даље активности биле просторно специфичне и веома ограничене у интензитету и обиму, о чему сведочи и релативно мали број артефаката у ископаваним случајевима. Просторна организација је, такође, оно где се међу овим локалитетима уочавају извесне разлике. Тако се у централном делу ОЛ1-1 налази дебео слој црвено гореле земље помешане са комадима лепа, у ШНО-1 слој црвенкастожуте земље садржи комаде лепа, док у ШД није било никаквих остатака у централној бушотини. С друге стране, бушотина у ШД-1 указује да је најдебљи културни слој у централном делу, иако је потпуно стерилан, односно не садржи дијагностичке археолошке остатке или објекте. У Шанчини код Десића се у истој зони налази бунар испуњен археолошким остацима (Jevtić and Cerović 2022), што указује да су те централне зоне на појединим налазиштима имале посебну намену. Ово је, вероватно још један аспект на основу кога ће у будућности бити могуће идентификовати диференциране културне праксе на овим кружним налазиштима. Хемијска анализа просторних активности на ШД и ШНО индичирала је различите зоне употребе, које су прелиминарно повезане са свакодневним праксама (Veselinović i dr. 2022), о чему не можемо да доносимо коначан закључак без екстензивног ископавања и контекстуалних анализа. С обзиром на то да су већ установљене одређене разлике у културним праксама, то за сада указује да ни сви локалитети са бедемом и палисадом нису изгледали исто или да су били коришћени на исти начин.

У бушотинама на телоидним локалитетима уочени су културни слојеви различите дебљине, мада на мање специфичан начин (ОУЛ, ЛШ, ОЛ2, ЛИЗ). Културни слој је очекивано најдебљи код локалитета који се највише истичу у пејзажу, односно код оних најбоље очуваних. У случају Обровца у Липовцу две суседне бушотине показују неједнаку дебљину културног слоја, што можда указује на укопавање плиће јаме. Локалитет Бељевине – Ликића шума сигурно је био коришћен током више културних периода, судећи према остацима материјалне културе (Стојић и Церовић 2011), па је дебља културна стратиграфија на основу једне испитане бушотине свакако последица вишекратног настањивања које овом локалитету даје карактеристике тела. На локалитетима попут ОЛ2, ЛИЗ или ШЛП непоремећен културни слој је танак (ОЛ2, ЛИЗ) или је локалитет готово нивелисан земљорадњом (ШЛП). На очуваним локалитетима се у практично свим бушотинама могао уочити или реконструисати дијагностички културни слој. То ову групу налазишта чини квалитативно и функционално различитом од претходне.

Грађевине су на овим локацијама уочене на основу зона веома компактнoг лепа (ЛИЗ, ЛШ, ОЛ2), али се уочавају и сличности у погледу ин-

тензитета заузимања простора. С једне стране, оштећења виших делова спречавају да сагледамо размере настањивања и заузимања ових кружних локација, које је могло да обухвати дужи период. С друге стране, евиденција грађевина из бушотина указује на стабилне и дуготрајне грађевинске праксе. Иако су локалитети типа обровац уобичајено перципирани као кратко-трајни или сезонски, на неким од њих (Обровчине 2 у Ратковача–Лугу) могу се уочити објекти или поднице у суперпозицији (Трипковић et al. 2024), што значи да бар неки међу њима јесу настањени дужи период или су представљали места повременог повратка.

Границе налазишта и распрострањавање археолошких остатака

Иако простор окружен јарком сугерише да су локалитети типа обровац били заузети на стриктно дефинисаној зони, интензивна проспекција, обављена пре више од 50 година указала је на могућност да се неки локалитети простиру изван простора окруженог јарком (Трбуховић и Васиљевић 1983). Мада је то иницијално могло бити последица нивелације простора и развлачења материјалних остатака приликом орања, дубље испитивање тог проблема указује да су се неке активности могле одвијати ван ограђене зоне. То за сада није потврђено грађевинским остацима, али је индицирано постојањем археолошког слоја испод слоја модерног орања (ОЛ2 – 12, 25) или траговима лепа, који индицирају да су неки простори повремено коришћени (ОЛ1 – 3). То је, такође, индицирано и бушотином изван насеља на локалитету Лизаловица у Дубљу, где се на граници између палеоземљишта и површинског слоја налази комад грнчарије (ЛИЗ – 2). Подаци из појединачних бушотина свакако нису довољно поуздани за сагледавање распрострањености археолошких остатака, а нешто од тога могло је да буде и последица секундарне депозиције, али изгледа да корисници ограђених кружних простора, било да је реч о настањеним местима или местима од посебног значаја, нису били стриктно ограничени на простор окружен ровом.

О односу локалитета типа обровац са насељима у непосредном окружењу није могуће успоставити хронолошку или културну везу, због недовољног истраживања. Индикативне су забелешке из више извора да се неки локалитети налазе поред већег неолитског насеља (Сврачјак код Миокуса), да је на истој локацији постојало раније неолитско насеље (Лижића шума код Богосавца), да су локалитети попут Парлози–Шанчина–Париповац у Десићу део истог система заузимања и коришћења простора у раном енеолиту, и да су велика насеља ограђена ровом попут Великог Обровца могла да буду у вези са мањим локалитетима (Трбуховић и Васиљевић 1983; Јевтић 2024), мада за сада немамо потпуније податке о међусобним односима. Подруч-

је северозападне Србије веома је богато налазиштима из касне праисторије, међу којима су многа тек оквирно и непоуздано датована у касни неолит, али је ипак реч о густој мрежи изграђеног простора неуобичајеној у другим срединама (Трбуховић и Васиљевић 1983; Стојић и Церовић 2011). С друге стране, насеља 5. миленијума била су често композитна у карактеру и састојала се од више суседних и ограђених простора, које на основу површинских остатака најчешће препознајемо као један локалитет, што говори у ком смеру могу да се развију даља испитивања. Штавише, локалитети типа обровац понекад су лоцирани у групама (уп. Трипковић et al. 2024), али услед лоше очуваности и недостатка екстензивних ископавања не познајемо добро шта то груписање значи, односно да ли је реч о истовременим локацијама и да ли су, с обзиром на извесну разноврсност, истог карактера и намене.

Већина локалитета који су предмет овог рада налази се на међусобним дистанцама од неколико стотина метара до неколико километара, а неки ограђени простори, попут ОЛ1 и ОЛ2 су у непосредном суседству, штавише, забележени су као исти локалитет. Друга налазишта, која нису била предмет овог рада, а чије су прецизне локације познате, такође се налазе у непосредној близини и тако чине прилично густу мрежу локалитета ограђених широким јарком (Milanović et al. 2023; Стојић и Церовић 2011; Трипковић et al. 2013). Иако не располажемо прецизним хронолошким односима, до сада има много елемената који указују да би локалитете типа обровац у западној Србији требало разматрати као релативно ограничен хронолошки феномен. Постојећи апсолутни датуми и дијагностичка материјална култура указују да сви потичу из последњих векова 5. миленијума (Трипковић et al. 2017; Трипковић et al. 2024; Jevtić and Cerović 2022; Јевтић 2024; Milanović et al. 2023). Чињеница да се у западној Србији налазе на ограниченем простору и на релативно малим међусобним дистанцама до сада је спутавала разумевање шире регионалне културне слике у којој ти локалитети, судећи према материјалној култури, несумњиво партиципирају. Ако се у обзир узму нова истраживања, локалитети типа обровац јесу занимљив израз заузимања и коришћења простора у хетерогеном културном амбијенту након распада регионалних каснеолитских друштава. Чињеница да на истраживаним локалитетима има помешаних културних одлика, чак и артефаката који су производ хибридизације култура касног неолита и раног енеолита (Vuković and Tripković 2024), указује да локалитети типа обровац, они коришћени за становање и они са посебном наменом, представљају време кретања, мешања и реконфигурације идентитета који су обележили каснеолитско доба у ширем регионалном оквиру.

Закључак

Локалитети типа обровац препознати су у прошлости као посебан културни феномен карактеристичан за западну Србију и, посебно, мачванску равницу. Већином су их чинила мања кружна узвишења опасана широким јарком, а као до тада непознат културни феномен, пратили су их занимљиви наводи о широким рововима и механичком прилагођавању простора које је требало да локацију прилагоди за настањивање у мочварној и баровитој Мачви (Трбуховић и Васиљевић 1975; Трбуховић и Васиљевић 1983). Обилазак локација је потврдио назначене описе, односно постојање локалитета, широких јарака и материјалне културе из неолитског и енеолитског доба, али је евиденција била веома разноврсна у погледу квалитета прикупљених података (Трипковић et al. 2013). Из тог разлога се на основу теренских запажања могло говорити једино о изгледу и очуваности налазишта, али не и о начину настанка, интензитету заузећа и распрострањености археолошких остатака. Геоархеолошка бушења дизајнирана су да унапреде наша сазнања о локалитетима типа обровац, нудећи нове информације у погледу очуваности локалитета, начину настанка, културној стратиграфији и распрострањености археолошких остатака. На основу тога реконструисан је оригинални изглед налазишта као локације окружене јарком и бедемом са палисадом, а новија разматрања овог проблема указују да се то могло односити на ограничен број локалитета. Судећи према резултатима геоархеолошких бушења и ископавања ограниченог обима, коришћење простора је било различитог интензитета, од кратко заузете локације са могуће засебном наменом, до локације која је периодично настањивана и обнављана, или је била настањена током дужег периода. Корисници тих дуготрајнијих локалитета највероватније су одређен спектар активности обављали изван зоне оивичене јарком, али то такође није правило, па је у будућности важно размотрити разлоге те разноврсности у коришћењу простора.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Borić, D. and al.** 2018. Enclosing the Neolithic World: A Vinča Culture Enclosed and Fortified Settlement in the Balkans. *Current Anthropology* 59 (3): 336–346.
- Vasiljević, M.** 1972 Ratkovača u Lugu, Dublje, SO Bogatić – praistorijsko naselje. *Arheološki pregled* 14, 166.
- Veselinović, G., Tripković, B., Antić, N., Šajnović, A., Kašanin-Grubin, M., Tosti, T. and Penezić, K.** 2022. Reconstruction of paleoenvironment and ancient human activities

at Obrovac-type settlements (Serbia) using a geochemical approach. *Quaternary International* 610: 122–132. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2021.09.001>

Вуковић, Ј. и Трипковић, Б. 2023. Третмани површина посуда после печења у раном енеолиту: пример с локалитета Шанац–Изба код Липолиста (западна Србија). *Зборник Народној музеја Србије* 26-1, 93–106.

Vuković, J. and Tripković, B. 2024. Mixed pottery traditions in the 5th millennium western Serbia: Insights from the site of Šanac-Izba near Lipolist, in *Pots as media: Decoration, technology and message transmission*, eds. V. Bikić and J. Vuković, 153–168. Belgrade: Institute of Archaeology and Faculty of Philosophy.

Jevtić, M. and Cerović, M. 2022. Circular enclosure from the Early Copper Age in North-Western Serbia. Site of Šančina in Desić, near Šabac (excavations 2017–2019). *Старинар* (н. с.) 2: 9–44.

Јевтић, М. 2024. Загонетни свет праисторијских оброваца у северозападној Србији: кратка историја истраживања. *Гласник Српској археолошкој друштва* 40: 7–44.

Literski, N., Nebelsick, L. D. 2012. Katalog der Kreisgrabenanlagen und verwandten Tell der ersten Hälfte des 5. Jt. v. Chr. in Mittel- und Südosteuropa, in *Neolithische Kreisgrabenanlagen in Europa- Neolithic Circular Enclosures in Europe*, hrsg. F. Bertemes und H. Meller, 433–532. Halle: Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte.

Marković, N. 2022. Pondering Pottery – Elemental Characterization of Early Eneolithic Pottery from Šabac-Izba near Lipolist. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Kosovskoj Mitrovici* 52 (3), 221–236.

Milanović, D., Antonijević, M. and Živanović, S. 2023. The transition from the Late Neolithic to the Early Eneolithic in northwestern Serbia: Reconsideration and suggestion for future work. *Studia Praehistorica* 17, 35–102.

Стојић, М. и Церовић, М. 2011. *Шабац, културна стипраијирафија праисторијских локалитетна у Подрињу*. Београд: Археолошки институт; Шабац: Народни Музеј.

Trbužović, V. i Vasiljević M. 1973. Rekognosciranja u Podrinju. Šanac u Dublju, SO Vogatić – neolitsko naselje. *Arheološki pregled* 15, 133.

Трбуховић, В. и Васиљевић, М. 1975. Обровци, посебан тип неолитских насеља у западној Србији. *Старинар* (н. с.) 24–25: 157–62.

Трбуховић, В. и Васиљевић, М. 1983. *Најстарије земљорадничке културе у Подрињу*. Шабац: Народни музеј.

Трипковић, Б. 2013. *Домаћинство и заједница. Кућне и насединске историје у касном неолиту централној Балкана*. Београд: Филозофски факултет.

Трипковић, Б. 2017. Значење и вредност археолошког наслеђа: пример из Мачве, у *Културно добро данас – вредности и значење*, ур. Н. Живковић, 60–72. Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда.

Tripković, B. 2017. Nastanak lokaliteta tipa „Obrovac”: Stratigrafsko vrednovanje stare hipoteze. *Arhaika* 5, 65–78.

Трипковић, Б. 2020. Велики свети и мали светиови: стипруктура и значење археолошких праки у Србији. Београд: Филозофски факултет.

Трипковић, Б., Церовић, М. и Булић, Д. 2013. Културно наслеђе северозападне Србије: локалитети типа 'Обровац', четрдесет година касније, у: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама*, ур. В. Филиповић, Р. Арсић и Д. Антоновић, 45–56. Београд: Српско археолошко друштво; Ваљево: Завод за заштиту споменика културе.

Tripković, B. and Penezić, K. 2017. On-site and off-site in western Serbia. *Quaternary International* 429: 35–44. DOI: 10.1016/j.quaint.2015.12.004

Трипковић, Б., Церовић, М., Филиповић, Д., Трипковић, А. и Живаљевић, И. 2017. Шанац–Изба код Липолиста, локалитет типа Обровац: стратиграфија и релативна хронологија. *Гласник Српског археолошког друштва* 33: 47–72.

Tripković, B., Šošić-Klindžić, R. Kalafatić, H., Šiljeg, B., Hršak, T., Miloglav, I. and Vuković, J. 2019. Circles in the rye, mounds in the wood: an archaeological story of the enclosed sites in the Northern Balkans, Paper presented at the International Conference *Prehistoric Communities along the Danube*, November, 28–30, in Osijek, Hrvatska.

Трипковић, Б., Церовић, М., Пенезић, К., Трипковић, А., Живаљевић, И., Филиповић, Д., Шошић Клинцић, Р. и Вуковић, Ј. 2024. Обровчине у Ратковача–Лугу код Дубља (Богатић), локалитет типа обровац – стратиграфија, хронологија и окружење. *Гласник Српског археолошког друштва* 40: 45–68.

Chapman, J. 1981. *The Vinča Culture of Southeast Europe*. BAR International Series 117: Oxford: Archaeopress.

Šošić-Klindžić, R. i Tripković, B. 2018. Okresani kameni artefakti sa ranoeneolitskog lokaliteta Šanac–Izba (Lipolist, zapadna Srbija). *Arhaika* 6, 1–26.

Šošić Klindžić, R., Šiljeg, B. and Kalafatić, H. 2024. Multiscale and Multitemporal Remote Sensing for Neolithic Settlement Detection and Protection – The Case of Gorjani, Croatia. *Remote Sensing* 16(5), 736 <https://doi.org/10.3390/rs16050736>

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.

Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом

Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.

All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence

Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Boban Tripković

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Kristina Penezić

BioSense Institute, University of Novi Sad

ARCHAEOLOGICAL REMAINS AND SPACE AT THE OBROVAC-TYPE OF SITES: A VIEW FROM GEOARCHAEOLOGICAL CORES

Keywords: *Western Serbia, Early Copper Age, 5th millenium, Obrovac-type of sites, circular enclosures and fortified places, geoarchaeological cores*

Sites of the Obrovac type are circular enclosures, mostly located in today's western Serbia. They were discovered and researched more than half a century ago, due to the unusual, decades-long persistence and dedication of Mili-voj Vasiljević, curator of the Šabac National Museum, whose archaeological activities marked the second half of the 20th century in western Serbia, and among other things, led to the basic systematisation and interpretations of this group of specific prehistoric sites. Since 2010, many activities have been undertaken with the aim of researching and gaining a better understanding of cultural practices in sites of the Obrovac type, which allowed for the verification of earlier conclusions, but also the making of new ones. This opens up a whole range of new research questions related to the establishment, duration and abandonment of small circular sites, to the cultural physiognomy of the area of western Serbia in the period after the Vinča culture, to social practices associated with the construction and use of enclosed areas, to their meaning and use in modern societies.

This paper presents the results obtained by geoarchaeological coring at eight sites, which make up about 15% of registered sites. While more specific research questions related to palaeotopography, environment, and site enclosure were the subject of earlier geoarchaeological studies, a more precise analysis of the cultural stratigraphy, distribution of material remains, and a framework for understanding cultural dynamics at the site was lacking. The aim of this paper is to observe the archaeological site as a changing physical and cultural space. The sites were sampled so as to be of different visibility, which was determined on the basis of their preservation level in the initial research phase. By coring, in addition to the zone of the site with material remains, the off-site area was also examined, whereby the number of cores may differ depending on the preservation level of the site and more specific observations on the ground. On this basis,

the original appearance of the site as an inhabited location surrounded by a wide ditch and a rampart was reconstructed. The sites, however, probably varied in function and intensity of occupation, from sites built for a specific function (small rondels) to sites that were periodically inhabited and rebuilt or inhabited for a longer period (small circular settlements).

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић.
- 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд :
BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског
археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. -
Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва
(Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298